

การศึกษารูปลักษณ์ทางสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา
สู่การสื่อความหมายและการแปรรูปใหม่เพื่อสร้าง
มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
**Study of contractual appearance in Buddhist rituals
to re-modify meaning and processing to create cultural
and wisdom dimension**

¹ศิลาชัย พัดโบก

Silalai Phadboke

²รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิพัทธ์ เลิศรุจิดำรงกุล

Assoc.Prof.Dr.Pradiphat Lerrujdumrongkul

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Decorative Arts, Silpakorn University

²Corresponding author E-mail: denaarrus@hotmail.com

Received: December 14, 2022; **Revised:** December 16, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของกฐินและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในอิทธิพลระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบันที่สะท้อนออกผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐิน เพื่อเห็นถึงแนวทางการจัดการการสร้างสรรค์หัตถกรรมที่นำมาแปรรูป ในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ด้วยการศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ เพื่อนำเสนองานในเชิงสร้างสรรค์ในการนำเอาเครื่องจักสานวัสดุทางธรรมชาติมาผสมผสานกับเศษผ้าสิ่งของที่เหลือใช้จนเกิดเป็นสิ่งของชิ้นใหม่และถูกส่งต่อกัน

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนจากงานหัตถกรรมให้ดูมีความเป็นศิลปะนั้นสามารถเป็นอะไรได้มากกว่าการสร้างวัตถุและรูปทรงต่าง ๆ ที่ใช้ในทางศาสนาที่มาจากการจักสานงานหัตถกรรมจักผ้าโดยใช้รูปแบบที่เคยมีมาตั้งแต่ดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ให้ดูมีความสร้างสรรค์ทันสมัยแต่มีกลิ่นอายของความเป็นไทยผสมอยู่ เป็นการสร้างองค์ความรู้ มิติทางวัฒนธรรมและ

ภูมิปัญญา ในการทำพิธีกรรม “กฐิน” สามารถนำไปสู่แนวความคิดการออกแบบให้สอดคล้องเข้าถึงคนกับวัฒนธรรมต่างๆได้และยังเป็นของตกแต่งที่ปักอาศัยได้อีกด้วย เช่น การประดับตกแต่งข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านซึ่งสอดคล้องกับการเป็นอยู่

คำสำคัญ: วัฒนธรรม, ภูมิปัญญา, ออกแบบ

Abstract

This research article aims to see the guidelines for the creative management of handicrafts

To promote the relationship between the temple and the community This study, therefore, focuses on the design and processing of wisdom handicrafts to have more cultural dimensions. Culture and wisdom are social and human indicators. The media symbolizes the progress and deterioration of culture, thus representing the personality of the nation. and is a calming tool for the human mind. Any country with a good culture will affect the progress of people in society. Nowadays, culture and wisdom are getting more and more attention from change quickly awakening as a result of the country's economic and social development to create a selling point and make a difference Including adhering to the subject of culture and wisdom to develop into a new product. To understand the rituals and be able to apply the culture to be useful in a variety of contexts.

The results showed: What can it be to turn handicrafts into something artistic? More than the creation of various religious objects and shapes that come from weaving and knitting. It is the creation of knowledge, cultural dimensions, and wisdom. Performing the “Kathin” ritual can lead to the concept of design following people and cultures and can also be a decoration for the residence.

Key words: culture, wisdom, design

บทนำ

พิธีกรรม “กฐิน” การทำบุญทอดกฐิน เกิดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 หรือ 1 เดือนหลังจากวันออกพรรษา เป็นประเพณีที่สืบสานกันมาตั้งแต่โบราณกาลเป็นการทำบุญใหญ่เนื่องจาก เป็นกาลแปลว่า “ถวายเป็นกาลสมัย” เป็นบุญพิเศษ มีเหตุแห่งบุญเฉพาะกำหนดด้วยทาน กาล สถานที่ บุคคล และธรรม ที่มีพุทธศาสนิกชนที่ให้ความสนใจกันเป็นอย่างมากตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะการที่จะได้เป็นเจ้าภาพในวัดเพราะมีความเชื่อว่า ประราณาสั่งใด ๆ ในชาติภพใหม่ ก็สำเร็จตามความปรารณาสั่งอีกด้วย บุญกฐิน

เป็นสังฆทานซึ่งถวายกับพระสงฆ์ได้วัดหนึ่ง ปีละหนึ่งครั้ง ผู้รับกฐินต้องเป็นพระภิกษุซึ่งจำพรรษาในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษาหรือจำพรรษาครบ 3 เดือน สามารถรับผ้ามาหนุนห่มได้ และไม่น้อยกว่า 5 รูป ในพิธีกรรมนอกจากผ้าไตร จีวรแล้วยังมีพวกเครื่องอัฐบริขาร เครื่องไทยทาน ทั้งนี้มีการใช้ธงประกอบพิธี เรียกว่า ธงกฐิน ประกอบไปด้วย 4 ธง ดังนี้

ธงจระเข้ (ความโลภ) เปรียบถึงความโลภ เนื่องจากจระเข้เป็นสัตว์ที่มีปากกว้างใหญ่กินเท่าไรก็ไม่อิ่ม ตามตำนานได้มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า เมื่อครั้งหนึ่งมีเศรษฐีขึ้นเฝ้ายามไม่เคยก่อบุญสร้างกุศล ได้นำ สมบัติที่ตนเองหวงแหนฝังไว้ที่หน้าบ้าน พอเศรษฐีตายไป ด้วยผลกรรม ที่มี จึงได้เกิดเป็นจระเข้เฝ้าสมบัติที่หน้าบ้านหน้าบ้านตนเอง ด้วยความอยากหลุดพ้น จึงเข้าฝันภรรยาตนและบอกให้ขุดสมบัติขึ้นมาทำ บุญ ภรรยาของเศรษฐีจึงได้จัดการ ทอดกฐินขึ้นฝ่ายจระเข้เศรษฐีเกิดความดีใจเลยว่ายน้ำ ตามขบวนแห่กฐินแต่ไม่ทันถึงวัด ก็ขาดใจตายไปเสียก่อน ภรรยาของเศรษฐีจึงได้วาดธงจระเข้แทนสามที่เสียชีวิตไปในปัจจุบันนี้ จะเห็นธงจระเข้ติดอยู่ตามร้านค้าต่าง ๆ เพราะเป็นตัวแทนของการกินเท่าไรก็ไม่อิ่ม ซึ่งถือเป็นการดึงดูดเงินทองให้เข้ามา

ธงตะขาบ (โกรธ) ธงตะขาบ เป็นเครื่องหมายแสดงว่าวัดนั้นมีผู้จองเป็นเจ้าภาพทอดกฐินแล้ว หากผู้จะมาปวารณาเป็นเจ้าภาพให้ไปวัดอื่นได้เลย

ธงมัจฉา (หลง) ธงมัจฉา เป็นตัวแทนของหญิงสาว ตามความเชื่ออันสืบมาจากการถวายผ้าแด่พระภิกษุ สงฆ์ จะส่งผลให้มีรูปโฉมที่งดงาม ส่งเสริมด้านเมตตามหานิยม หากเป็นพ่อค้าแม่ขาย จะทำมาค้าคล่อง

ธงเต่า (สติปัญญา) ธงเต่า ใช้ประดับเพื่อแจ้งว่าวัดนี้ได้ทอดกฐินเรียบร้อยแล้ว และธงเต่านี้จะถูกปลดลง ในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งเป็นช่วงหมดฤดูกาลทอดกฐินนั่นเอง ตามความเชื่อเต่ามีความหมายถึง อายุที่ยืน สุขภาพแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ (การทอดกฐิน, 2565)

การทำบุญกฐินต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านผู้ที่มีจิตศรัทธา การทำบุญกฐินเป็นการส่งเสริมการเกิดปฏิสัมพันธ์กับชุมชนระหว่างวัดกับชาวบ้าน ชุมชนมีระบบการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบเครือข่ายติดต่อกันสูง รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคีต่อกัน เช่น ระบบความเชื่อ, ลักษณะนิสัยชุมชน, บทบาทของสงฆ์-วัด ในพฤติกรรมที่เอื้อเพื่อแผ้วถางของชาวบ้านที่การยึดถือผ่านลักษณะนิสัยชุมชน ความเชื่อ และการคาดหวังผลประโยชน์ทางสังคม ได้หลอมรวมชุมชนเข้าด้วยกันให้มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ข้อดีคือส่งผลให้ทำให้ชุมชนเกิดความร่วมมือ เป็นโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญทำทาน กินเลี้ยง และรื่นเริงสนุกสนานร่วมกันอีกทั้งยังเป็นเหตุให้มีการรวมญาติรวมมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้มาร่วมสังสรรค์ ในกิจกรรมจะมีการเดินแห่กฐินและมียกดนตรีก่อนที่จะนำเข้าวัดไปถวายพระข้างในโบสถ์หรือศาลาการเปรียญ และมีการจัดต้นกล้วยต้นอ้อยเรียงกันอย่างสวยงาม เป็นการจำลอง

เป็นป่าหิมพานต์ และมีสิ่งของอื่น ๆ ที่นำเข้ามาถวายวัด ล้วนมีคุณค่าในขณะเดียวกันก็อาจมีข้อเสีย สิ่งของที่ใช้ทำพิธีถูกทิ้งไม่ได้ใช้งานต่อและถูกทิ้งให้เกิดเป็นการเพิ่มขยะ จึงเกิดการตระหนักถึงปัญหาและมีความสนใจในเรื่องนี้การออกแบบต้นกฐินเพื่อลดปัญหาขยะ ความฟุ่มเฟือยในการอุปโภคบริโภค การใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า การใช้ถุงพลาสติกบรรจุภัณฑ์ต่างๆ ที่เกินความจำเป็น ฯลฯ (กันติพิชญ์ ใจบุญ, 2560) ที่แตกต่างและฉีกไปจากเดิม อันสะท้อนคุณค่างานภูมิปัญญาไทยนำเสนอศาสตร์อันเป็นพื้นฐาน ในการออกแบบภูมิปัญญาไทย ที่มีผลต่อประเพณี คติความเชื่อ หลักความคิดเกี่ยวกับสถานะและความเหมาะสม

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของการนำสิ่งของที่ประดิษฐ์เป็นต้นไม้ในการแห่กฐิน และมีการจำลองให้ดูเป็นป่าหิมพานต์ สิ่งของที่นำไปถวายแล้วใช้ต่อไม่ได้ก็จะต้องทิ้ง จนทำให้ข้าพเจ้าเกิดแรงบันดาลใจและตระหนักถึงขยะที่ต้องทิ้ง จึงสู่ขั้นตอนการออกแบบพัฒนาต้นกฐินที่สามารถนำกลับมาบูชาเป็นผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้าน / งานศิลปะที่ถ่ายทอดความงามในสวนดอกไม้การผลิตชิ้นงาน นวัตกรรมด้านการออกแบบวัสดุและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย รวมถึงวิธีการถ่ายทอดความงามของดอกไม้ ความรู้สึกในศิลปะของงานจักสาน อันเป็นสิ่งใหม่ ๆ ที่ทรงคุณค่าต่องานภูมิปัญญาที่กำลังสืบทอดรากฐานทางวัฒนธรรมและเห็นคุณค่าและการอนุรักษ์ อันมีเอกลักษณ์ให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมพิธีกรรม “กฐิน” และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐิน
3. เพื่อนำเสนอและสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีกลิ่นอายของอัตลักษณ์ความเป็นไทย โดยการนำเสนอที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อในสังคมไทยกับวัตถุทางวัฒนธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการเก็บข้อมูลในลักษณะข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และทุติยภูมิ (Secondary Data) ในการผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยงหรือที่มีส่วนสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระและกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. การสัมภาษณ์ (Interview) ให้ผู้สัมภาษณ์ตอบตามกรอบแนวคิดการวิจัยที่ได้ตั้งประเด็นไว้ และสามารถตอบอย่างอิสระโดยข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลปฐมภูมิ กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ผู้เชี่ยวชาญที่มีองค์ความรู้พิธีกรรมกฐินที่ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษางานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายลักษณะแบบเจาะจง โดยคัดเลือกจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในการทำวิจัย ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ที่มีความรู้เรื่องงานบุญกฐิน สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ และผู้วิจัยร่วมกันหาแนวทางกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อพัฒนาสร้างสรรค์ต้นกฐินจากที่กล่าวมาทำให้ทราบภาพสะท้อนข้อเท็จจริงตามกรอบแนวคิดการวิจัย และนำข้อมูลทุกส่วนที่ได้รับมาทำการวิเคราะห์ข้อมูล

ภาพที่ 1 การสัมภาษณ์ชาวบ้านท้องถิ่น
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการรวบรวมมาอย่างเป็นระบบ โดยใช้ 2 ส่วนดังนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction)

โดยการนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกวิเคราะห์สังเคราะห์อย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมายให้สอดคล้องเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ

สามารถรวบรวมได้ในขณะที่ทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวม และทดลองสร้างสรรค์ผลงานได้ดังนี้

2.1 ศึกษา ค้นคว้า ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อและวัฒนธรรมของสังคมไทยใน ยุคปัจจุบัน โดยทั้งการศึกษาจากข้อมูลภาคสนามและการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลภาคเอกสาร

ภาพที่ 2 กำลังรวมตัวกันเพื่อที่จะชนของเข้าวัด
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

2.2 ศึกษาทดลองเทคนิคการจักสานเย็บปักถักร้อยและการจักสานในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้ในการสร้างรายละเอียดที่มีความหลากหลายในตัวชิ้นงาน

ภาพที่ 3 การทดลองนำผ้ามาสานโดยใช้เทคนิคสานสลับพื้นปลา

ที่มา: นางสาว ศิลาถัย พัดโบก 2565

2.3 ศึกษาเกี่ยวกับวัสดุที่จะนำมาใช้ในผลงาน โดยสรรหาวัสดุที่ให้ความรู้สึกสอดคล้องไปกับแนวความคิดที่ต้องการนำเสนอ ซึ่งเป็นวัสดุที่มีความหมายในตัวเองอยู่แล้ว

ภาพที่ 4 ศึกษาการขึ้นลำต้นโดยอาศัยความแข็งแรงจากไม้ไผ่

ที่มา: นางสาว ศิลาถัย พัดโบก 2565

ภาพที่ 6 แบบโครงภาพร่าง

ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

2.5 ออกแบบภาพรวมของการติดตั้งผลงานและวิธีการติดตั้ง

2.6 เริ่มสร้างชิ้นงานด้วยการสร้างโครงสร้างจากเหล็กหรือไม้ไผ่ภายในก่อน เพื่อให้มีความแข็งแรงคงทนและสะดวกต่อการขนย้ายและติดตั้ง

ภาพที่ 7 การขึ้นโครงด้วยไม้ไผ่ (ลำต้น)

ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

2.7 สร้างรูปทรง (Form) สามมิติโดยรวมที่เป็นรูปทรงใหญ่ โดยใช้การสร้างแบบตอก เหล่า ไม้ไผ่ในการขึ้นโครงสร้างที่ใช้เป็นโครงสร้างหลักภายใน

ภาพที่ 8 การขึ้นโครงด้วยไม้ไผ่ (ลำตัน)

ที่มา: นางสาว ศิลาวัลย์ พัดโบก 2565

2.8 สร้างขึ้นส่วนรูปทรงขนาดเล็กที่เป็นส่วนประกอบย่อยในชิ้นงานจากการ

จักสาน

ภาพที่ 9 สานเป็นใบไม้ เพื่อรอประกอบ

ที่มา: นางสาว ศิลาวัลย์ พัดโบก 2565

2.9 สร้างรายละเอียดของชิ้นงานด้วยสานผ้า, กระจูด และการจักสานใน

เทคนิคแบบต่าง ๆ

3.0 ประกอบรายละเอียดลงบนชิ้นงาน

ภาพที่ 10 ประกอบใบไม้ดอกและลำต้น
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

ภาพที่ 11 ประกอบกลีบดอกและลำต้นอื่นๆ
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

3.1 จัดวางชิ้นงานรวมกันดูภาพรวม เพื่อเพิ่มหรือลดทอนรายละเอียดของชิ้นงานบางส่วน เพื่อให้ผลงานทั้งชุดมีความกลมกลืนกัน

144 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

ภาพที่ 12 การจัดวางชิ้นงานและดูภาพรวม
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

3.2 ติดตั้งผลงาน โดยการจัดวางเพื่อนำเสนอการสร้างสรรค์ผลงาน / การนำไปร่วมประกอบพิธีกรรมนั้นจริง ๆ

ภาพที่ 13 ชาวต่างชาติร่วมถ่ายรูปกับผลงาน
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาชุมชนจากพื้นที่จังหวัดต่างๆ โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาในพิธีกรรมกฐินเพื่อประกอบศาสนพิธีและประเพณีต่าง ๆ พร้อมทั้งศึกษาวัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนการประดิษฐ์มาจากวัสดุที่เป็นผ้า ไม้ไผ่ กระจุต พร้อมทั้งการออกแบบพัฒนาสร้างสรรค์เพื่อให้ได้เครื่องกฐินแบบมีความคงทนสวยงาม และเป็นเอกลักษณ์รวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับต้นกฐิน พบว่า

วัตถุประสงค์ที่ 1 ความเป็นมาของวัฒนธรรมพิธีกรรม “กฐิน” และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทย ปัจจุบันวัฒนธรรมมีการแพร่กระจายและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเป็นอย่างมาก มีการนำเอาสิ่งของต่างๆ มาประดิษฐ์ให้ดูสวยงามศึกษาและรวบรวมข้อมูลความเป็นมา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อการสักการะ ความแตกต่างเรื่องกฐินในสมัยพุทธกาล-ปัจจุบัน ทำให้ทราบความและข้อดี-ข้อควรพัฒนาของการทอดกฐินในสังคมไทยคือเกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาของการทอดกฐินในปัจจุบัน และแก้ไขให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาหรือพุทธบัญญัติ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระวินัยถือเป็นการสร้างความเห็นที่ถูกต้องเกิดเป็นต้นแบบและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม วัดกับชุมชน ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ในหมู่คณะและทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดีขึ้น (พระครูสุจิตพัฒนพิธาน สมจิตโต, 2564)

ภาพที่ 14 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 1
ที่มา: นางสาว ศิลาลย์ พัดโบก 2565

ภาพที่ 15 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2
ที่มา: นางสาว ศิลาลย์ พัดโบก 2565

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า อิทธิพลของระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐินรูปแบบการทำบุญกฐิน มีอิทธิพลมาจากระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบันที่สะท้อนผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐินที่หล่อหลอมชาวบ้านให้มาสามัคคีกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงแบบญาติมิตร ความคิดและความเชื่อได้ถูกส่งต่อจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนมองเห็นปัญหาและความสำคัญของพิธีกรรมของกฐินนั้นว่า การที่เรานำสิ่งของไปเข้าร่วมพิธีเพื่อความสวยงามในความเชื่อแล้วนั้นก็ควรคำนึงถึงการที่ได้เอากลับมาใช้สอยให้เกิดผลประโยชน์ตามอีกด้วยมากกว่าการทิ้งก่อให้เกิดขยะมากกว่าเดิม ดังจะพบได้จากศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความเป็นมาการใช้เครื่องกฐิน มิติวัฒนธรรมขับเคลื่อนความเป็นไทย การสร้างรายได้สู่ชุมชนและท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม โดยการนำทรัพยากรหรือทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวง

วัฒนธรรม,2562) ต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ และคุณค่าอันดีงามของความเป็นไทย
ดังรูปที่ 16

ภาพที่ 16 การศึกษางานหัตถกรรมและทดลองจักสาน
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การนำเสนอและสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีกลิ่นอายของอัตลักษณ์ความเป็นไทยโดยการนำเสนอที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อในสังคมไทยกับวัตถุทางวัฒนธรรมในความเชื่อความสัมพันธ์ของสังคมผ่านวัตถุทางวัฒนธรรมทำให้ผู้ที่ได้พบเห็นได้รับรู้ถึงคุณค่าทางมิติทางวัฒนธรรมและงานภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้สอยได้มากกว่างานในพิธี มีการค้นหาสัญลักษณ์ในการนำงานภูมิปัญญามาแทนค่าโดยคำนึงไปถึง เนื้อหา เทคนิค สีและรูปแบบที่มีกลุ่มเป้าหมายสนใจ

จากนั้นผู้วิจัยได้เลือกนำวัสดุทางธรรมชาติมาผสมผสานกับเศษผ้าสิ่งของเหลือใช้มาออกแบบและพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในตัวของวัสดุ โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับการจำลองพิธีกรรมกฐินเป็นป่าหิมพานต์ และในอีกแง่มุมมองในการจัดวาง (Installation) เปรียบเสมือนการจัดสวนของตกแต่งภายใน ผ่านมุมมองของสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย Popular Art โดยการจัดนิทรรศการ Eight exeggs Exhibition ใช้ชื่อชุด

ผลงาน “กฐิน Fresh” ในรูปแบบ ออนไลน์เช่น Facebook, Website เป็นต้น โดยมีแบบ ประเมินผลความพึงพอใจต่อผลงาน ผ่าน Qr code และการสอบถามปากเปล่า เป็นคำถาม เกี่ยวความพึงพอใจจากการรับชมผลงานการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมในการคำนึงถึงการใช้สอยสิ่งของในพิธีกรรมที่น่ากลับใช้ใหม่อีกรอบ เป็นการทำให้ รับรู้ถึงความเป็นมาความสำคัญของพิธีกรรมกฐินและถึงเห็นความแปลกใหม่ในการประยุกต์นำ สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมมาสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่และเข้าถึงผู้คนได้มากขึ้น

ภาพที่ 17 การแสดงงานจำลองพิธีกรรมกฐิน
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะศึกษารูปลักษณะสัญญาณทางพิธีกรรมสู่การสื่อความหมาย และการแปรรูปในบริบทของระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ส่งผลกระทบต่อวัตถุในทาง วัฒนธรรม

วัฒนธรรมคือผลรวมของลักษณะอันเด่นชัดในทางจิตใจ วัตถุ ปัญญา และอารมณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของสังคมหนึ่งหรือกลุ่มสังคมหนึ่ง วัฒนธรรมมิได้ครอบคลุมเพียงแค่เฉพาะ ศิลปะหรือวรรณคดีเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงวิถีการดำเนินชีวิต สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของมนุษย์ด้วย ซึ่งการแสดงออกทางความ เชื่อของมนุษย์ในสังคมนั้น สามารถปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายและ แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม พฤติกรรมการแสดงออกอันหลากหลายเหล่านี้ล้วนมีรากกำเนิด

มาจากพลังความเชื่อในสังคม หลังจากนั้นพลังแห่งความเชื่อจึงก่อเป็นแบบแผนพิธีกรรมที่มีข้อปฏิบัติอย่างชัดเจน และสุดท้ายกลายเป็นหลักจารีตประเพณีให้สังคมได้ยึดถือสืบทอดต่อกันมา โดยใช้แนวคิดทั้ง 4 ตามข้างต้น และรูปแบบแนวทางที่ได้จากการศึกษา ไปสู่การออกแบบอย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำวิธีการหลักการแนวคิด ที่ได้จากการศึกษามาสู่การออกแบบและแปรรูปให้เกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับบริบทชุมชน และวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างรูปแบบชีวิตที่ดีจากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลจากการวิจัยความเป็นมาการใช้เครื่องกฐิน ในการประกอบศาสนพิธี พบว่าเครื่องกฐินที่ใช้ประกอบในพิธีทางศาสนา วันสำคัญต่าง ๆ มีความเชื่อศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานำไปประกอบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดกันมาซึ่งประกอบด้วย 1) ต้นกฐิน 2) เครื่องไทยทาน ของอุปโภคบริโภค ประเพณีแต่ละส่วนทำหน้าที่ธำรงรักษาระบบสังคมให้มีบูรณาการวัฒนธรรมในฐานะของระบบ สังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ของสังคมหรือสถาบันต่าง ๆ ในสังคมทำหน้าที่ร่วมกัน และต่างก็พึ่งพิงกัน มีบูรณาการกันเป็นองค์รวม การทำหน้าที่ต่างๆ มีการเชื่อมโยงคาบเกี่ยวกัน ทำให้เกิดองค์รวมทั้งก่อให้เกิดความสมดุลทั้งระบบหรือร่างกาย

การศึกษาวិเคราะห์เครื่องกฐินเพื่อเป็นพุทธานุชาโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมพิธีกรรม “กฐิน” และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทย วิจัยครั้งนี้ใช้วิธีระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากแหล่งข้อมูล หนังสือตำรา เอกสาร ที่มีผู้ประพันธ์เกี่ยวกับพิธีกรรม เพื่อถวายเป็นพุทธานุชาในพระพุทธศาสนาของวัฒนธรรมส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงในมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เมื่อเราปรับเปลี่ยนวสวัตถ์ทางวัฒนธรรมในจุดแต่ละจุดก็จะแพร่กระจายวัฒนธรรมของตนออกไปรอบ ๆ โดยการใชระบบสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้ในการเสริมธรรมชาติ การเสริมอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ในการรับรู้วัฒนธรรมจึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติด้านความรู้สึกของบุคคล การเปลี่ยนแปลงหรือสร้างวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ เป็นการสร้างวัฒนธรรมให้ดูมีคุณค่ามีความทันสมัยมากขึ้นและยังนำกลับมาใช้สอยเป็นสิ่งที่ตกแต่่งภายในบ้านได้อีก ผลการวิจัย พบว่า ประวัติความเป็นมาของเครื่องบริวารกฐินที่ใช้ในการสักการะเพื่อเป็นพุทธานุชาเครื่องบริวารกฐินเข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ชาวบ้านมีเชื่อความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแสดงถึงความเคารพนอบน้อมต่อพระพุทธศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่อาวุโสกว่า จึงได้มีความคิดประดิษฐ์และสรรหาเครื่องสักการะแตกต่างกันโดยมีดอกไม้ เทียน ธูป บางพื้นที่ มีต้นกฐินที่แตกต่างจากกันไป ซึ่งในปัจจุบันตัวกฐิน”สะท้อนให้เห็นว่าวัตถุประสงค์หลักของการทอดกฐินได้ถูกลดความสำคัญลงสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ

ปยุตโต) (2551) และสอดคล้องกับพระมานิต ฐานวโร (2021) ศึกษาความเชื่อเรื่องกฐิน วัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพิธีกฐินและการเปลี่ยนแปลง
- 2) เพื่อศึกษาหลักความเชื่อ แนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการที่เป็นขั้นตอนในการประดิษฐ์เครื่องบริวารกฐินเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ประวัติความเป็นมาของกฐินไม่ปรากฏชื่อผู้ริเริ่มออกแบบการประดิษฐ์กฐิน แต่ได้พบว่ามี การแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวบ้านในการประดิษฐ์กฐินด้วยความเชื่อและความเคารพศรัทธาของคนในอดีตที่เห็นความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาทำความเข้าใจให้ผู้ทอผ้าในชุมชนนิยมทำบุญและอนุรักษ์กฐิน โดยมีการพัฒนาของสังคมทุกด้านเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาและทำนุบำรุงให้มีความมั่นคง สืบทอดไปสู่ยุคสมัยต่าง ๆ

2. การพัฒนาสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐิน จากการศึกษาข้อมูลประเพณีทอดกฐินดังกล่าว ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาสร้างสรรค์เครื่องสักการะกฐินทั้ง 5 ต้น เพื่อเป็นชุดต้นแบบโดยออกแบบให้ผลงานมีความทันสมัยกับยุคปัจจุบันในเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมและคงเอกลักษณ์ รูปทรง ขนาดเฉพาะเหมาะสม ลวดลายสวยงามคงทน สามารถนำไปสักการะประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ รวมถึงเป็นการส่งเสริมอาชีพเพิ่มรายได้ให้แก่กลุ่มหัตถกรรมและผู้สนใจ สอดคล้องกับกาสักเตชะขันหมาก (2563) ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านปากคลองบางกระพี้เชิง ตำบลหัวไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ วัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีแนวคิดสำคัญ คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบลวดลายและสีสันให้มีความหลากหลาย มีประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างจากเดิม และพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีเอกลักษณ์และเหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ ผลการวิจัยพบว่าสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านปากคลองบางกระพี้เชิงสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมของภาคกลางให้เป็น

ผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ใช้สอยที่ใช้ได้จริง และเป็นงานศิลปะที่ได้รับการออกแบบโดยการประยุกต์ศิลปะไทยเข้าไปในผลิตภัณฑ์ จนมีรูปแบบ รูปทรง ขนาด ลวดลายและสีสันเฉพาะการศึกษาและสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐินเพื่อประกอบศาสนพิธีและประเพณี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึกและสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐิน ศึกษาในกลุ่มเป้าหมาย 10 คน เนื่องด้วยมีข้อจำกัดด้านระยะเวลา และสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด 19 ถึงแม้จะศึกษาข้อมูลเฉพาะในขอบเขตที่กำหนดแต่ก็สามารถทำให้ข้อมูลผลการวิจัยได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่วางไว้ และสามารถสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐินที่ใช้แทนวัสดุที่ทำจากของสดหรือสิ่งของที่ไม่นำไปใช้ต่อ รวมถึงการส่งเสริมอาชีพให้แก่กลุ่ม

หัตถกรรมมีรายได้พร้อมทั้งนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ในการบูรณาการการเรียนการสอนและเผยแพร่แก่วงวิชาการ ผู้สนใจทั่วไปได้

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ถึงประเด็นสำคัญ การทอดกฐิน ซึ่งเป็นค่านิยมของการทอดกฐินในเขตตำบลอู่เม่า ถึงแม้ว่าจะเป็น การลดความสำคัญของวัตถุประสงค์เดิม แต่ก็เป็นการรักษาประเพณีและเพื่อการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษากรณีเปรียบเทียบประเพณี ทอดกฐินของพุทธศาสนิกชนผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการทอดกฐินในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพุทธกาล สมัยก่อนมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกคือแสวงหาผ้าเพื่อไปถวาย แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ขาดแคลนและมีคุณสมบัติที่ครองผ้ากฐิน แต่ปัจจุบันการทอดกฐินมี การเปลี่ยนแปลงไปโดยมีการเพิ่มวัตถุประสงค์เข้าไปอีกอย่างหนึ่ง คือทอดกฐินที่เน้นเพื่อการหา เงินทุนไปใช้ในการพัฒนาวัดหรือพัฒนาบำรุงองค์กร จนนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้ กระบวนการศึกษาและสร้างสรรค์ต้นกฐินเพื่อประกอบศาสนพิธีและประเพณี

ภาพที่ 18 รูปแบบต้นกฐินในเชิงสร้างสรรค์
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

บทสรุป

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในพิธีกรรม “กฐิน” ที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อที่มีความสะท้อนของสังคมไทย
2. ศึกษาถึงอิทธิพลของระบบความเชื่อแรงศรัทธาของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมและค่านิยมสมัยใหม่ของผู้คนส่วนใหญ่ เพื่อให้เห็นมิติความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน
3. นำเสนอและสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีกลิ่นอายของอัตลักษณ์ความเป็นไทย ผ่านสัญลักษณ์โดยแสดงให้เห็นคุณค่าความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อในสังคมไทยกับวัตถุทางวัฒนธรรม เกิดความพึงพอใจ ประทับใจ รู้สึกเป็นมงคลแก่ชีวิต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในเชิงการดำเนินงาน

ผู้ที่ได้เข้าร่วมชมผลงาน กฐิน ได้มีความชื่นชอบและให้ความสนใจกันเป็นอย่างมากในพิธีกรรมกฐิน ทั้งคนไทยและคนต่างชาติ และให้ข้อเสนอแนะว่า ถ้าได้ร่วมไปทดลองใช้งานจริง ๆ คงน่ารักและเป็นวัฒนธรรมที่น่าเก็บภาพและรักษาให้คงอยู่สืบไป

เอกสารอ้างอิง

การทอดกฐิน. (2565). *สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2565 จาก

https://www.mculture.go.th/nakhonsawan/ewt_dl_link.php?nid=2084

กันติพิชญ์ ใจบุญ. (2560). *ขยะเป็นภาระใคร*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565

จาก <https://greennews.agency/?p=15430>

กาสะกั เตชะ ชันหมาก. (2563). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านปากคลองบางกระพี้เยง ตำบลหัวไผ่ อำเภอเมืองจังหวัดสิงห์บุรีสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565 จาก

<https://so04.tcithaijo.org/index.php/NRRU/article/view/240122/165274>

วัฒนธรรมคุณค่าสู่มูลค่า. (2562). *กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565. จาก

http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=3972&filename=index

พระครูสุจิตพัฒนพิธาน สมจิตโต. (2564). การวิเคราะห์ความแตกต่างเรื่องกฐินในสมัย
พุทธกาล-ปัจจุบัน. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7
“วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตคนเชิงสังคมล้ำนาในสังคมวิถีใหม่” วันที่ 28
กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

พระมานิต ฐานวโร. พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. พระโสภณพัฒนบัณฑิต. (2564).
พลวัตประเพณีการทำบุญกฐินของชาวดำบลอู่เม่าอำเภอยางตลาด จังหวัด
กาฬสินธุ์. วารสารวารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (6)5
กันยายน-ตุลาคม 2564

